

**УНИВЕРЗИТЕТ
У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ
ФАКУЛТЕТ**

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовао комисију
25. 4. 2018. Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду
2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива у же научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:
 1. др Новица Петровић, ванредни професор за ужу научну област Англистика, предмет Студије британске/америчке културе (20. 6. 2017.), Филолошки факултет Универзитета у Београду,
 2. др Радојка Вукчевић, редовни професор за ужу научну област Англистика, предмет Америчка књижевност (28. 9. 2005.), Филолошки факултет Универзитета у Београду,
 3. др Томислав Павловић, ванредни професор за ужу научну област Енглеска књижевност и култура (13. 4. 2016.), Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу, Одсек за филологију, Катедра за англистику.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Име, име једног родитеља, презиме:
Милена, Звонимир, Николић
2. Датум рођења, општина, република:
18. 8. 1986. Београд, Србија
3. Датум одбране, место и назив мастер тезе:
2010. Филолошки факултет Универзитета у Београду
Религија и хришћанство у делима Виљема Блејка
4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:
Књижевност

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Фикција и стварност женских ликова у делу Маргарет Етвуд

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Навести кратак садржај са назнаком броја страна поглавља, слика, шема, графика и сл.

САДРЖАЈ

ПОГЛАВЉЕ 1: Теоријска размишљања.....	1
ПОГЛАВЉЕ 2: Госпа Пророчица.....	48
ПОГЛАВЉЕ 3: Живот пре човека.....	106
ПОГЛАВЉЕ 4: Телесна повреда	144
ПОГЛАВЉЕ 5: Рефлексије у <i>Мачјем оку</i>	191
ПОГЛАВЉЕ 6: <i>Алијас Грејс</i>	229
ПОГЛАВЉЕ 7: Закључак.....	282
ПРИМАРНА ЛИТЕРАТУРА.....	303
СЕКУНДАРНА ЛИТЕРАТУРА.....	304
БИОГРАФИЈА.....	320

ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација мс Милене Николић „Фикција и стварност женских ликова у делу Маргарет Етвуд“ обима је 320 страница и подељена је на седам поглавља. У првом, уводном поглављу, кандидаткиња образлаже теоријску подлогу и методологију свога истраживања, истичући да је њен главни мотив за одабир ове теме жеља да се детаљном анализом одабраних романа Маргарет Етвуд истраже међусобни односи фикције и стварности у делима ове савремене канадске књижевнице, полазећи од хипотезе о њиховој суштинској повезаности. Романима Етвудове који су одабрани за анализу заједничко је то што женски ликови који су њихови протагонисти успевају да изграде свој идентитет у непријатељском окружењу кроз непрестано прожимање фикције и стварности. У анализи је посебна пажња усмерена на идентификовање фиктивних светова и фиктивних конструкција јунакиња, као и на утврђивање мере до које они утичу на њихово поимање стварности. Разматра се и однос јунакиња и њихових мајки, али и других женских ликова који посредно и непосредно утичу на перцепцију света деце, касније одраслих жена, као и удео који фиктивни свет, сањарења и фантазије имају у њему.

Пут ка самоспознаји женских ликова у пет одабраних романа Маргарет Етвуд анализира се ослањањем на теорију фикционалних светова Љубомира Долежела, у којој се подробно преиспитује вишеструка испреплетаност фикције и стварности, као главну теоријску основу овог рада, уз осврт на историјат проблематике односа фикције и стварности у теорији књижевности, као и на савремену ситуацију теоријске мисли у овој области. Овакав приступ примерен је сложености стварности и модалитетима одступања од ње у одабраним делима Маргарет Етвуд.

Друго поглавље рада посвећено је анализи романа Етвудове *Госпа Пророчица* (*Lady Oracle*, 1976). Замршени путеви којима се крећу како главна протагонисткиња и приповедачица романа Џоун Делакур, касније Фостер, тако и њене фиктивне јунакиње Шарлот, Фелиша, Саманта и Пенелопа, права су загонетка како за њу саму тако и за читаоце. За расплитање ове загонетке, кандидаткиња се, поред тумачења овог романа која нуде неки од најистакнутијих познавалаца опуса Маргарет Етвуд, ослања на тезу Љубомира Долежела да су фикционални светови књижевности конструкцији текстуалне poiesis: аутор књижевног дела ствара један фикционални свет у стварном свету, јер се све људске активности у њему одвијају, па тако и она стваралачка, при чему се конструишу особине, структуре и облици постојања који су независни од оних који постоје у стварности. Но, Долежел исто тако наглашава да између фикције и стварности постоји двострука размена: приликом стварања фикционалних светова користи се грађа из стварности, али исто тако, фикционална остварења у великој мери утичу на наше поимање стварности. Јунакиња романа Џоун Фостер је испрва свесна разлике између стварности и фантазија. За њу, стварни и фиктивни свет постоје паралелно да би се она могла лако приклонити једном или другом, у зависности од тога како околности налажу. Иако јој фантазије помажу да се издигне изнад обесмишљене стварности и истражи границе својих стваралачких могућности, оне готово увек завршавају упливом стварности која доноси отрежњење. Међутим, отрежњење од једне фантазије никада не завршава одбацивањем фиктивног у корист стварног, већ само иницира јунакињино посезање за новом фантазијом.

Удвајање идентитета, како показује анализа кандидаткиње, испоставља се као позитиван чин, јер Џоун на тај начин успева да разреши неке од својих унутрашњих конфликтата и да успостави равнотежу између уметности и стварног живота посредством њеног трансцесентног идентитета формираног у лавиринтима готских романа чија се радња суптилно преплиће са Џоунином стварношћу.

Треће поглавље рада бави се анализом односа фикционалних светова и стварности у роману *Живот пре човека* (*Life Before Man*, 1979). Свет овог романа је свет Торонта средине седамдесетих година прошлог века, распршен у мање људске универзуме, међусобно отуђене и дистанциране. Они представљају посебне фикционалне светове, који претендују на тачну репродукцију стварности и бирају себе за центар фикционалног универзума. Међутим, треба имати у виду чињеницу да се свет који постаје центар фикционалног универзума било ког од троје протагониста љубавног троугла који чини наративну потку романа – Нејта, Елизабет или Леше, увек разликује барем по једном својству од стварног света, односно, нашег сопственог система стварности. Ликови у роману *Живот пре човека* показују склоност ка ескапистичким фантазијама које иницирају стварање алтернативних могућих светова у фикционалном универзуму. Преплитање стварног и фiktивног се у роману решава на два начина: (1) објективним сагледавањем стварности које укључује прихватање оптимистичке илузије да идеални свет постоји „негде другде“ (Елизабет); (2) отрежњењем од фантазија о далеким световима и окретањем једној новој животној уметности – стварању живота (Леша).

У свом завршном осврту на однос стварности и фикције у роману *Живот пре човека*, кандидаткиња полемише са оценом Линде Хачн да су краткотрајне фантазије неопходне за психичко здравље и добробит јунака, али да се алтернативни могући светови као видови бекства од стварности показују као инхибиторни у судару са стварношћу. Овим се, како разложно истиче кандидаткиња, у потпуности одбације позитивни потенцијал фантазије и потреба за успостављањем равнотеже између фикције и стварности како би дати лик у роману постигао склад са самим собом, те отуда фантазирања, сањарења на јави и маштарије не представљају проблем ако нису присутни у тој мери да онемогућују човеково прилагођавање стварном животу.

У четвртом поглављу рада кандидаткиња анализира поигравање наративним конвенцијама Маргарет Етвуд у роману *Телесна повреда* (*Bodily Harm*, 1982). Овај роман поиграва се како конвенцијама готског жанра (као и *Госпа Пророчица* пре њега), овај пут у смислу одбацивања класичног љубавног заплета и традиционалне поделе ликова на хероје и зликовце, тако и конвенцијама када је у питању расплет карактеристичан за детективске и шпијунске романе. Како примећује критичарка Џ. Брукс Бузон, *Телесна повреда* је роман који се поиграва мимозом тако што манипулише конвенцијама популарне мушке форме, шпијунског романа, у коме је наглашена могућност спасавања женског лика од стране мушких. Конвенционални шпијунски и детективски романи користе се као наративна техника за представљање истинских страхота којима је изложена Рени, јунакиња романа: ухоћење, рак, физичко злостављање и затвор. Конвенције готског жанра чине да читаоци лакше прихвate и појме узнемирујуће догађаје, али и указују на Ренину искривљену перцепцију стварности. Немогућност разликовања добра и зла описана је на хумористичан начин у *Госпи Пророчици*, док та опасност у *Телесној повреди* поприма много веће, стварније и злокобније размере. У оба романа се конвенције готског жанра пародирају, јер се испоставља да тројица мушкараца у улози хероја, спаситеља, зликовца и убице не могу да се уклопе у стереотипне улоге мушкараца као заштитника жена.

Веза између *Телесне повреде*, *Госпе Пророчице* и *Живота пре човека* темељи се на заједничкој склоности протагонисткиња ових романа ка бекству. Рени предузима бекство под погрешним убеђењем да ће напуштањем Канаде у циљу писања туристичког текста о острвима Кариба моћи да побегне од стварности, али се показује да је управо то начин за одлучујуће суочавање са њом.

Завршетак романа карактерише отворен крај, будући да не знамо каква је судбина Рени Вилфорд: не знамо да ли Рени напушта Карибе или пак остаје заробљена у затвору. Али, с друге стране, не знамо поуздано ни да ли је она уопште отпутовала на Карибе, или су можда исприповедани догађаји производ њене имагинације док борави у болници због операције. Како указује Шерон Роуз Вилсон, овај роман „слама фикционални оквир који, по свој прилици, одваја сан или фикцију од стварности, наговештавајући ‘истину’ фикције и фикцију истине или вишеструке приче о ‘истини’“. Речено терминологијом Љубомира Долежела, пак, Рени Вилфорд је трансцесентна јединка која може да истовремено постоји у три алтернативна света (у затвору, у авиону и у болници), будући да фикционални универзум дела то дозвољава: као прво, Ренина могућа стварност да се спаси затвора и авионом одлети у Торонто нуди верзију срећног краја типичног за већину детективских и шпијунских романа. Уколико је Ренина могућа стварност затвор из кога не може да побегне, прибегавање интермедијарном свету у коме ће се на крилима маште докопати спаса и побећи авионом једнако је могуће и легитимно; клиширана конвенција срећног краја није задовољена, али је читаоцима понуђена нека врста компензације, будући да протагонисткиња доживљава епифанију и шири своје видике. Ако се, пак, ништа од овога није додило у стварности, већ представља производ њене маште и халуцинација (интермедијарни свет) док се налази на операционом столу под јаким седативима (болница као стварни свет), чињеница да се „буди“ срећна, са вером и надом, упркос ожилјку који је подсећа на властиту смртност и ништавност, иако на мало другачији начин, задовољава конвенцију још једне верзије срећног краја.

У петом поглављу рада, насловљеном „Рефлексије у *Мачјем оку*“, анализа кандидаткиње Милене Николић реконструише фазе кроз које се одвија активност уметничког стварања, у овом случају – сликања, односно, истражује који су то унутрашњи и спољашњи фактори навели главну јунакињу и нараторку романа *Мачје око* (*Cat's Eye*, 1988) Илејн Ризли да се упусти у процес стварања, као и који је значај креативног изражавања у разрешењу њеног односа са Корделијом, девојчицом која је обележила њено детињство. Путем идентификовања елемената фикције и стварности главне јунакиње и утврђивања њиховог узајамног деловања и испреплетаности, истражује се симболика њеног креативног процеса, као и то у којој су мери фикционални елементи јунакиње овог романа Етвудове утицали на њену уметност и на њену перцепцију стварности.

Као што је нарочито био случај у роману *Госпа Пророчица*, помоћу фикционалног света симбола превазилазе се проблеми и спознаје сопствени идентитет, био он јединствен или умножен, као што је био случај са Џоун Фостер. Као и у поменутом роману, најважнији симболи су представљени у виду рефлектујућих површина попут воде, кликера названог „мачје око“ и огледала која изобличују. Огледала и сличне рефлектујуће површине које користе Илејн и Џоун симболизују начине на које ове уметнице опажају своје окружење, нарочито начине на које представљају сопство. Као и за Џоун, огледало за Илејн представља врата кроз која мора проћи да би дошла у додир са оним аспектима своје личности које није била у стању да интегрише, а као резултат „уласка у огледало“, проласка кроз стаклену површину која ствара рефлексију, успоставља се паралела између стварног и фiktивног света јунакиње. А за дубље разумевање овог међуодноса битна су нека ограничења личне приповедне форме (Ich-форме) на која указује Љубомир Долежел: један од основних проблема са којима је суочен Ich-приповедач јесте неприступачност менталног стања других фикционалних особа, тако да он мора да се придржава одређених поступака у приповедању који би га учинили поузданим, а то су приповедање непосредног искуства, тумачење видљивих показатеља и навођење извештаја очевидаца.

Међутим, како у својој анализи указује кандидаткиња, колико год се Ich-приповедач трудио да се придржава ових поступака, његов когнитивни домен је ограничен и увек носи са собом траг субјективности. Приказивањем ограничења која дефинишу непоуздану нараторку и главну јунакињу Илејн Ризли, Маргарет Етвуд показује да тематски и формално контролише овај роман. Међутим, писац не може контролисати оно што читалац види у делу: оно што се у роману никада неће дододити, Корделија и Илејн као „две старице које се кикођу над шољом чаја“, одражава могући однос између писца и читаоца, тачније немогућност да се намере и очекивања писца поклопе са читаочевим у његовом сусрету са делом. У светлу Долежелове теорије, ова нереализована могућност у роману припада категорији немогућих светова, с обзиром на то да смо упознати са трагичним обртом Корделијине судбине. Исто тако, она отвара простор једном другом свету унутар фикционалног света наше Ich-приповедачице – алтернативном свету који се може реализовати савременом прерадом овог романа.

Шесто поглавље рада посвећено је анализи романа *Алијас Грејс* (*Alias Grace*, 1996), односно, преплитања историјских чињеница и фиктивних детаља. Између фиктивне и историјске Грејс Маркс, протагонисткиње романа, успостављен је трансветовни идентитет који је оснажен истим властитим именом. Међутим, имајући у виду да се појам трансветовних идентитета не примењује само на парњаке који носе исто властито име у фикционалном и стварном свету, и да нека особа може имати неколико имена, алијаса, надимака или псеудонима, како указује Долежел, фиктивна и стварна Грејс Маркс, како показује анализа кандидаткиње, имају парњака у Мери Витни, девојци за коју се веровало да је била Грејсина пријатељица и њен алтер-его, чије име је Грејс користила након злочина који је наводно починила (овим обележјима је утврђена еквивалентност референције различитих имена и успостављен трансветовни однос између парњака). Касније, у епизоди о Грејсиној хипнози, дух Мери Витни „позајмљује“ Грејсино тело, као што Грејс користи Мерино име као алијас после извршених убиства која су јој приписана.

Својим наративом, Етвудова ствара поље тензије између онога како идеализована заточеница треба да изгледа и пристрасног приказа жене криминалца, која смело прекорачује оквире прописане улоге. Етвудова се удаљила од верзије Грејс засноване на приказима савременика, јер се они темеље на класним очекивањима и приповедним конвенцијама које су биле карактеристичне за сензационалистичку штампу и британске крими-романе деветнаестог века. У овом осврту на Грејсину животну причу, Етвудова насловом *Алијас Грејс* истиче двосмислену природу идентитета који конструише друштво.

Фиктивни лик Грејс, попут историјске Грејс, „и даље остаје загонетка“, како стоји у поговору ауторке романа, упркос настојањима мушких ауторитета који представљају цркву, закон и здравство да је „реше“, односно да дођу до коначне верзије истине овог трагичног догађаја. Млади и перспективни доктор Сајмон Џордан, који упорно покушава да састави делове Грејсине приповести у смислену целину, добија амнезију јер му научна логика не помаже да дође до истине, али и зато што Грејс вешто избегава да говори о својој улози коју је имала у тренуцима злочина, правдајући се на губитком памћењу услед трауме. Етвудова у поговору такође каже да је пронашла три различите верзије о почињеним убиствима које је Грејс саопштила, као и бројне, често противречне, описе које се односе на неке од чињеница о Грејсином животу.

Поред ове три верзије, појављује се и извештај Грејсине савременице Сузане Муди у виду Грејсине приповести, у којој она изјављује да је починила то дело. Супротстављањем једне од три верзије које је Грејс испричала извештајима Сузане Муди „из друге руке“, Етвудова експлицитно указује на неслагања која су својствена јавном ставу тадашње канадске популације о женама и имициу које су оне имале у популарној штампи. Попут бројних историчара и хроничара који су писали о овом случају тврдећи да бележе историјске чињенице, Етвудова примењује романсијерски приступ историјским догађајима, у чему је, како кандидаткиња примећује сумирајући резултате своје анализе, приметна сличност ставова Етвудове и Долежела. Етвудова открива начин на који историја конструише стварност и обрнуто, и изражава дубоки скептицизам када је реч о мимези као начину којим се кроз језик може верно представити стварност, одбацијући традиционалне теорије које теже да представе историју и фикцију као узајамно искључиве појмове, и које настоје да изузму фикцију из области историографије.

Сумирајући резултате своје анализе у завршном, седмом поглављу, кандидаткиња наводи да је у одабраном узорку опуса Етвудове могуће уочити три врсте онога што Долежел назива интрасветовним путовањима: (1) стварна (физичка) путовања које јунакиње предузимају, која се углавном односе на промену средине (одлазак или долазак у Торонто), (2) психолошка путовања, под којим подразумевамо јунакињине фантазије, визије, снове, халуцинације и хипнотичка стања изазвана ритуалним трансом, као и (3) постојање посебних врста путовања која се одвијају посредством продуката човековог конструктивног духа. У основи ових путовања лежи жеља женских ликова Етвудове за бекством од стварности и потрага за својим *ja*, док се кроз сложене односе стварног и имагинарног идентитети хероина умножавају.

После закључног поглавља следи преглед примарне и секундарне литературе, као и кратка биографија кандидаткиње.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији:

1. „Проповедни светови Маргарет Етвуд“, *Philologia Mediana – Часопис за филолошке науке Филозофског факултета Универзитета у Нишу*, IX/9, 2017, Ниш, Филозофски факултет, стр. 261-276.
2. „Ментално путовање Леше Грин“, *Наслеђе – часопис за књижевност, језик, уметност и културу*, 34, 2016, Крагујевац, Филолошки факултет, стр. 83-95.
3. „Gertrude and Grace: Margaret Atwood’s ‘Gertrude Talks Back’ and *Alias Grace*“, у: *Central European Journal of Canadian Studies* 10/11 (2016), Masaryk University Brno, ISBN 978-80-210-8689-0, стр. 135-147.
4. „The Mirror Motif in Margaret Atwood’s *Cat’s Eye*“, *BELLS* no. 9, Faculty of Philology, Belgrade, 2017, стр. 107-122.

Навести називе радова, где и када су објављени. У случају радова прихваћених за објављивање, таксативно навести називе радова, где и када ће бити објављени и приложити потврду о томе напомену.

VII ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО, РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Полазећи од иницијалне радне претпоставке о суштинској повезаности фикције и стварности у одабраним делима савремене канадске списатљке Маргарет Етвуд, докторска дисертација мс Милене Николић насловљена „Фикција и стварност женских ликова у делу Маргарет Етвуд“ представља вредан допринос кандидаткиње изучавању опуса Маргарет Етвуд у нашој академској средини. Додајући до сада устаљеним перспективама из којих је приступано тематски и стилски изузетно разноврсном опусу Етвудове – поменимо само студије културе, студије рода, феминистичке теме и преокупације, национални идентитет Канаде у контексту Северне Америке и политику моћи њеног јужног суседа, као и доследан и истрајан хуманистички ангажман канадске списатљке као константе критичких тумачења њеног дела – перспективу фикционалних светова, засновану пре свега на теоријском утемељењу Љубомира Должела, кандидаткиња отвара један нови приступ изучавању дела Етвудове. На основу веома доследно спроведене анализе, кандидаткиња закључује да фикционални светови које Етвудова ствара отварају нове могућности тумачења њених дела посредством визуре Должелове теорије могућих светова. Како њена консеквентно изведена анализа показује, паралелни/алтернативни светови који настају као последица сложеног односа који главне јунакиње одабраних дела имају према стварности могу функционисати у фикционалном универзуму Етвудове, и као такви сведоче о томе да су границе између фикције и стварности, уметности и живота, прошлости и будућности у непрестаном, стално подложном променама, дијалогу са човеком и његовим унутрашњим бићем.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

НАПОМЕНА: Навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.

Циљ докторске дисертације мс Милене Николић „Фикција и стварност женских ликова у делу Маргарет Етвуд“ јесте да истражи модалитетете потраге женских ликова у наведеним романима за сопственим идентитетом и местом у датом друштвеном окружењу путем конструисања фикционалних/алтернативних светова. Кандидаткиња је истраживање спровела методолошки доследно примењујући поставке Љубомира Должела о теорији могућих светова. Стога докторска дисертација Милене Николић представља вредан допринос изучавању опуса ове ауторке у нашој академској средини, понапре својим инвентивним сагледавањем људске ситуације протагонисткиња у оквиру доминантне културе Запада, где оне изналазе начине да се одупру обесмишљеној стварности прибегавајући умножавању идентитета или конструисању алтернативних видова стварности. Комисија је мишљења да је ова дисертација остварила свој циљ и испунила захтеве који се постављају пред радове ове врсте.

IX ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:
мс Милена Николић у својој дисертацији је испунила захтеве докторског рада и може да приступи његовој усменој одбрани.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1. др Новица Петровић, ванредни професор
Филолошког факултета у Београду

2. др Радојка Вукчевић, редовни професор
Филолошког факултета у Београду

3. др Томислав Павловић, ванредни професор
Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу